

DAVLAT SEKTORI TARKIBIDAGI MUASSASALARNING RIVOJLANTIRISH JAMG'ARMASI MABLAG'LARI HISOBI VA NAZORATINI YURITISH

Eshonkulov Sharofiddin Faxriddinovich

Bank-Moliya akademiyasi tinglovchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14175566>

Annotatsiya. Maqolada budjetdan tashqari mablag'larni turkumlanishi, boshlang'ich va yig'ma hujjatlarni shakllantirish, budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablag'lari hisobini tashkil etish bilan bog'liq jihatlar, ko'rsatkichlar, jarayonlar, munosabatlar, hodisalar, o'ziga xos bo'lgan tomonlar o'rganilishi natijasida buxgalteriya hisobi va budjet hisobi bilan bog'liq umumiy jihatlar mavjudligi kuzatildi. Budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablag'lari hisobining maqsadi, vazifalari, funksiyalari, predmeti, obyektlari, subyektlari, usullari nazariy jihatdan asoslash hamda budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablag'lari harakati to'g'risidagi hisobotlarning tarkibi, ularni tuzish va taqdim etish tartibini o'rganish bo'yicha ilmiy xulosalar shakllantirilgan va ilmiy takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: budjetdan tashqar mablag'lar, jamg'armalar, budjet hisobi, dastlabki hisob, yig'ma hisob, schotlar rejasi, moliyaviy hisobot.

ACCOUNT AND CONTROL OF DEVELOPMENT FUND OF PUBLIC SECTOR INSTITUTIONS

Abstract. In the article, the aspects, indicators, processes, relations, events, specific As a result of studying the parties, it was observed that there are common aspects related to accounting and budget accounting. Theoretical justification of the purpose, tasks, functions, subject, objects, subjects, methods of accounting of extra-budgetary funds of budget organizations and study of the composition of reports on the movement of extra-budgetary funds of budget organizations, the procedure for their preparation and presentation scientific conclusions were formed and scientific proposals were given.

Key words: off-budget funds, savings, budget account, initial account, cumulative account, chart of accounts, financial statement.

УЧЕТ И КОНТРОЛЬ ФОНДА РАЗВИТИЯ УЧРЕЖДЕНИЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СФЕРЫ

Аннотация. В статье рассмотрены аспекты, показатели, процессы, связи, события, особенности. В результате изучения сторон было замечено, что существуют общие аспекты, связанные с бухгалтерским и бюджетным учетом. Теоретическое обоснование цели, задач, функций, предмета, объектов, субъектов, методов учета внебюджетных средств бюджетных организаций и исследование состава отчетов о движении внебюджетных средств бюджетных организаций, порядка их составления. подготовка и презентация были сформированы научные выводы и даны научные предложения.

Ключевые слова: внебюджетные фонды, сбережения, бюджетный счет, первоначальный счет, накопительный счет, план счетов, финансовый отчет.

Kirish. Ma'lumki, Davlat budjeti budjet tashkilotlari va budjetdan mablag' oluvchilarni moliyaviy jihatdan ta'minlash hamda davlat xarajatlarini moliyalashtirish maqsadida tuziladi.

Xalqaro valyuta jamg'armasining hisobotiga ko'ra, rivojlangan mamlakatlarda budget xarajatlari yalpi ichki mahsulotning 40 foiziga teng bo'lgan, davlat sektoridagi tashkilotlar bandlikni ta'minlash nuqtayi nazaridan eng katta ish beruvchi hisoblanishi ta'kidlangan. Dunyo amaliyotida davlat sektoridagi tashkilotlarni moliyalashtirish davlat budjeti va budgetdan tashqari mablag'lar hisobidan amalga oshiriladi. Budget tashkilotlarida budget va budgetdan tashqari mablag'larning maqsadli va manzilli sarflanishi bevosita ularning hisobini samarali tashkil etish hamda moliyaviy hisobotlar ko'rsatkichlarining shaffofligi bilan bog'liq. Shu sababdan ham, jahonning aksariyat mamlakatlarida budget ijrosi hisobi va hisobotini davlat sektorida buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari talablari asosida rivojlantirilishiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, dunyo mamlakatlari davlat sektorida budget ijrosi hisobini yuritish va hisobotlarni tuzish, shuningdek nazoratini uslubiyotini xalqaro standartlarga moslashtirishga qaratilgan qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Mazkur tadqiqotlarda budget tizimi va uni boshqarish, budget ijrosi hisobini tashkil etishning usullari va yo'nalishlari, davlat budjeti ijrosi to'g'risidagi axborotlarning ochiqqligini ta'minlash va hisobdorlikni oshirish, budget hisobotining axborot ta'minotini takomillashtirish kabi masalalar o'z yechimini topgan.

Shuningdek, davlat sektoridagi tashkilotlarda mablag'lardan samarali foydalanishni ta'minlashda hisob axborot tizimining rolini kuchaytirish, ma'lumotlarning oshkoraligini ta'minlash, jamlanma axborotlarni shakllantirish masalalari alohida yo'nalish sifatida tadqiq etilgan. Shu o'rinda alohida qayd etish zarurki, olib borilgan tadqiqotlarda budget ijrosi hisobini yuritish va hisobotlarni tuzish masalalari buxgalteriya hisobining kassa va hisoblash metodlariga asoslanishi, ularning budget ijrosi axborotlarini shakllantirishdagi rolini oshirish yo'nalishlari ishlab chiqilgan. Ammo budget va budgetdan tashqari mablag'lar hisobi metodologiyasini davlat sektorida buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari talablari darajasida tashkil etish hamda budget hisobotlarining axborot imkoniyatlarini oshirish bilan bog'liq masalalar hanz o'zining ijobiy yechimini topmagan.

Respublikamizda budget tizimini isloh etishda "budget hisobi tartibini Davlat sektorida xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IPSAS) uyg'unlashtirish" (PQ-3917, 2018), xalqaro standartlar talabalaridan kelib chiqib budget ijrosiga oid axborotlarning ochiqqligini ta'minlash, budget tizimida mablag'larning sarflanishi bo'yicha hisobdorlikni kuchaytirish, budget ijrosi jarayonida zamonaviy axborot tizimlarini qo'llash ko'lamini kengaytirishni talab etmoqda. Shu bilan birga, budget tizimi budgetlari ijrosi hisobini tizimli tarzda kassa usulidan hisoblash usuliga o'tkazish orqali budget hisobotlari axborotlarining tahliliy imkoniyatlarini oshirishni taqozo qilmoqda. O'z navbatida, ushbu jihatlar budget tashkilotlarida budgetdan tashqari mablag'lar hisobi va hisobotiga oid mavjud metodologik asoslarni chuqur tadqiq etish hamda takomillashtirishni talab etmoqda.

Adabiyotlar sharhi. Budgetdan tashqari mablag'lar tushunchasiga iqtisodchi olimlar va mutaxassislar tomonidan turli hil fikrlar va qarashlar bildirib o'tilgan. Jumladan prof. A.Ostonokulov budget tashkilotlarining budgetdan tashqari mablag'larini smetalarda nazarda tutilgan maqsadlarda sarflanishini ta'minlash, qo'shimcha moliyalashtirish manbalari mavjud bo'lgan hollarda amalga oshiriladigan xarajatlarni rejaga nisbatan ko'paytirishni nazarda tutishning zarurligini asoslagan (A.Ostonokulov, 2021).

Iqtisodchi olim Sh.Qurbonov esa, budget tashkilotlari, moliya bo'limlari, g'aznachilik bo'linmalari tomonidan joriy va jamlanma moliyaviy hisobotlarni tuzishda har bir jamg'arma bo'yicha ma'lumotlarni alohida shakllantirishga hamda axborotlarning ishonchliligini ta'minlashga olib kelgan. Shuningdek, ushbu takliflarning qabul qilinishi budget tashkilotlarining budgetdan tashqari jamg'armalari hisobi bo'yicha UzASBO va DMBAT dasturiy majmualarini integratsiya qilish imkonini bergan (Qurbonov Sh, 2022).

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalari vazirligi tasarrufidagi oliy ta'lim muassasalariga "Oliy ta'lim muassasalarida budgetdan tashqari mablag'larini shakllantirish va ulardan foydalanish" tartibi asosida buxgalteriya hisobini tashkil qilish hamda hisob-kitoblarini yuritish, mablag'larning moliyaviy nazoratini samarali tashkil etish uslubiyoti takomillashtirilgan, shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida "Universitet 3.0." tizimini joriy etish maqsadida ular qoshida tashkil etilgan Spin-off korxonalariga "Innovatsion jamg'arma" tomonidan qaytarilish sharti bilan ajratilgan mablag'lar "bir moliya yilidan ortiq" yoki "bir moliya yili davomida" shakllarida ssuda tarzida aks ettiriladigan uzoq muddatli ssuda qismiga (bir moliya yilidan ortiq): "211120 Budget tashkilotining shuba korxonalarga qo'yilgan uzoq muddatli moliyaviy qo'yilmalari", qisqa muddatli ssuda qismiga (bir moliya yili davomida): "121120 Budget tashkilotining shuba korxonalarga qo'yilgan qisqa muddatli moliyaviy qo'yilmalari" analitik schotlarida yuritish uslubiyoti tavsiya etilgan (Xojayev A, 2023).

Jahonda budget tashkilotlarining budgetdan tashqari mablag'lari hisobi va hisobotining nazariy hamda metodologik asoslarini takomillashtirish bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar natijasida qator ilmiy natijalar olingan, jumladan buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari asosida budget hisobi va hisobotining kassa hamda hisoblash metodlari takomillashtirilgan (International Public Sector Accounting Standards Board, 2023);

- budget tizimida budgetdan tashqari jamg'armalar to'g'risidagi axborotlarning ochiqqligini ta'minlash bo'yicha rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar uchun uslubiy tavsiyalar shakllantirilgan (International Monetary Fund, 2022);

- budget tizimini boshqarishda kuchli ichki nazorat muhitini yaratish, hisobdorlik va axborotlarning ochiqqligini ta'minlashda buxgalteriya hisobining xalqaro standartlarini joriy qilishning bir va ko'p bosqichli yo'nalishlari ishlab chiqilgan (International Federation of Accountants IFAC);

- davlat budjeti ijrosi va uning buxgalteriya hisobini isloh qilishning Anglo-Amerika, Yevropa va Xitoy modellari ishlab chiqilgan (Organisation for Economic Cooperation and Development, 2023);

- global inqiroz sharoitida budget tashkilotlari mablag'larining sarflanishida hisob axborotlarining ishonchliligi davlatlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qilishi isbotlangan (Pricewaterhouse Coopers, 2021);

- budget tashkilotlarida budget va budgetdan tashqari mablag'larni hisobga olishning modifikatsiyalashgan usullari ishlab chiqilgan (London universiteti, 2020);

- budget tashkilotlarida budgetdan tashqari mablag'lar hisobini tashkil etish va nazoratini amalga oshirishning tashkiliy-uslubiy asoslari nazariy jihatdan takomillashtirilgan (Janubiy Rossiya davlat iqtisodiyot va servis universiteti, 2021);

- budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablagʻlari hisobini yuritishda daromad va xarajatlarning muvofiqligi tamoyiliga amal qilishning zarurligi isbotlangan (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi moliya universiteti, 2021).

Tadqiqot uslubiyoti. Tadqiqotda tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, tizimli yondashuv, abstrakt-mantiqiy fikrlash, monografik kuzatuv, statistika, iqtisodiy tahlil hamda iqtisodiy-matematik usullardan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Iqtisodiyotni rivojlantirish va aholi farovonligini taʼminlashda nafaqat, xususiyl sektor, balki, budjet tizimi ham muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Budjet tizimi davlatning jamiyat oldidagi vazifalarini bajarish va xizmatlar koʻrsatish, iqtisodiyotni ragʻbatlantirish, tartibga solish va nazorat qilish, mudofaa, aholi bandligini taʼminlash kabi qator notijorat faoliyatlarni moliyalashtirishni amalga oshirish maqsadlarida xizmat qiladi.

Budjet tashkilotlarini uzluksiz va manzilli moliyalashtirish yoʻnalishlarini tadqiq etishda, avvalo, mamlakatning budjet tizimi tuzilishiga eʼtibor qaratish zarur. Mamlakatimizda Davlat budjeti, Davlat maqsadli jamgʻarmalari va budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari jamgʻarmalari budjet tizimini tashkil etadi.

Budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari jamgʻarmalari tarkibiga budjet tashkilotining rivojlantirish jamgʻarmasi, tibbiyot tashkilotlarining moddiy ragʻbatlantirish va rivojlantirish jamgʻarmasi, vazirliklar, davlat qoʻmitalari va idoralarning budjetdan tashqari jamgʻarmalari, budjet tashkilotlarining undiriladigan toʻlovlar hisobiga shakllantiriladigan budjetdan tashqari mablagʻlari kiradi.

Budjet tashkilotlarining faoliyat xususiyatlaridan kelib chiqib, ularni moliyalashtirish manbalarini oʻrganadigan boʻlsak, fikrimizcha, avvalo, Davlat budjeti xarajatlari tarkibida katta ulushga ega boʻlgan ijtimoiy soha, yaʼni taʼlim va tibbiyot tashkilotlarida budjetdan tashqari mablagʻlarni shakllantirishga koʻproq eʼtibor qaratish zarur. Chunki, ushbu soha tashkilotlarida budjetdan tashqari mablagʻlar ulushini koʻpaytirish orqali budjet yukini bir oz boʻlsada, kamaytirish va ularda bozor iqtisodiyoti talablaridan kelib chiqib moddiy manfaatdorlikni taʼminlash natijasida faoliyatning rivojlanishiga erishiladi.

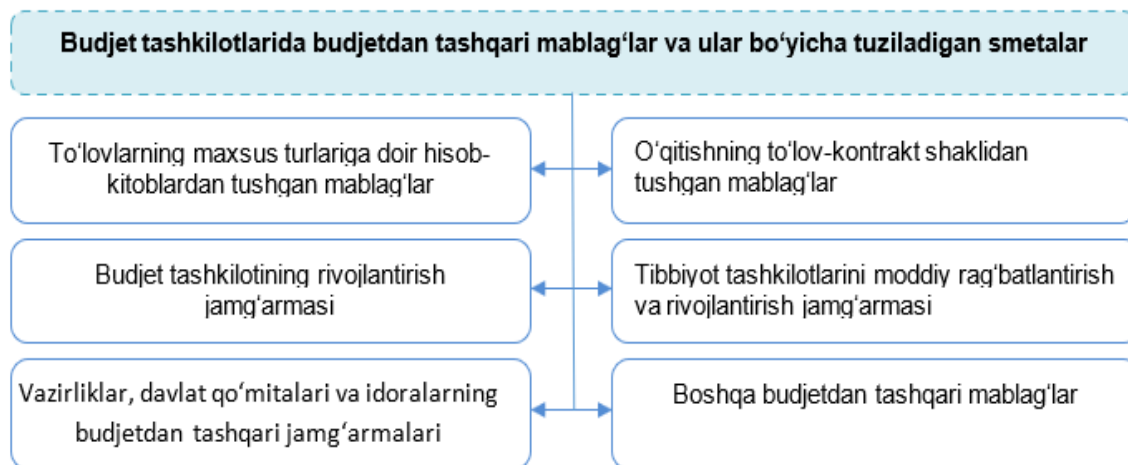
Davlat budjetidan mablagʻ bilan taʼminlanadigan budjet tashkilotlarini faoliyat xususiyatlari va yoʻnalishlaridan kelib chiqqan holda oʻrganadigan boʻlsak, davlat taʼlim va tibbiyot tashkilotlari budjet tashkilotlari tarkibida eng katta ulushga ega hisoblanadi.

Davlat taʼlim va tibbiyot tashkilotlarini moliyalashtirish Davlat budjeti xarajatlarning eng muhim yoʻnalishlaridan sanalib, 2021-yil 1-yanvar holatiga ular mamlakatda faoliyat koʻrsatayotgan tashkilotlarning 66,8 foizini tashkil qilib, ushbu sohalarga yoʻnaltirilayotgan mablagʻlar davlat budjetining 52,1 foiziga toʻgʻri kelmoqda. 2016-2020-yillar davomida respublika miqyosida budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari moliyalashtirish manbalari hajmi oʻsish tendensiyasiga ega boʻlgan.

Huddi shu davrda vazirliklar va qoʻmitalar tizimidagi tashkilotlarning moliyalashtirish manbalari tarkibini tahlil qiladigan boʻlsak, budjetdan tashqari mablagʻlarning ulushi soʻnggi besh yil davomida oʻsish tendensiyasiga ega boʻlganligini koʻrish mumkin.

Budjet tashkilotlari budjetdan tashqari mablagʻlar boʻyicha bir moliya yili uchun tuziladigan daromadlar va xarajatlar smetalari asosida moliyalashtiriladi.

Budjet tashkilotlarida quyidagi budjetdan tashqari mablagʻlarning turlari mavjud hamda ular boʻyicha daromadlar va xarajatlar smetalari tuziladi.



1-rasm. Budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablagʻlari va ular boʻyicha tuziladigan smetalar

Bunda, har bir tuziladigan smeta ikki qismdan iborat boʻladi, yaʼni daromad (tushum)lar va xarajatlar rejas. Daromad(tushum)lar rejasida moliya yili davomida kutilayotgan daromad(tushum)larning turlari boʻyicha prognoz keltiriladi. Xarajatlar qismida esa, budjet tashkilotlarining moliya yili boshidagi shaxsiy gʻazna hisobvaragʻidagi budjetdan tashqari mablagʻ qoldigʻi va moliya yili davomida kelib tushishi kutilayotgan mablagʻlar hajmidan kelib chiqqan holda rejalashtiriladi.

Budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablagʻlari yuzasidan smetalar ijrosi har bir mablagʻlarning turlari boʻyicha daromadlar va xarajatlarning reja koʻrsatkichlariga nisbatan bajarilishiga eʼtibor qaratiladi. Bunda, gʻaznachilikda budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablagʻlari boʻyicha smetalari kassa metodi boʻyicha, yaʼni tashkilotlarning shaxsiy gʻazna hisobvaraqlariga pul mablagʻlarining tushumi daromad va hisobaraqlardan pul mablagʻlarining oʻtkazilishi xarajat sifatida hisobga olinadi.

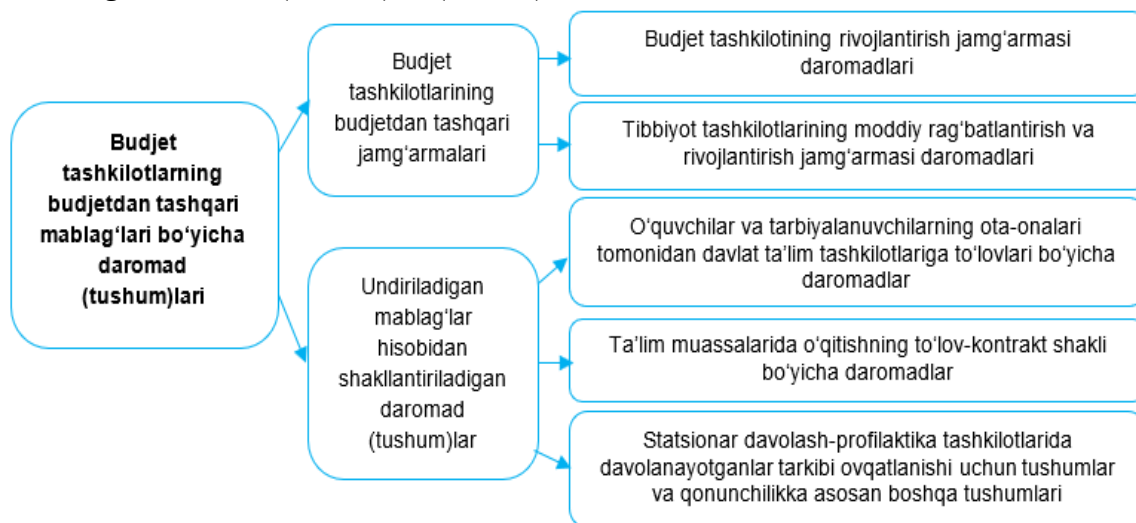
Budjet tashkilotlarining oʻzida esa, smetalarning ijrosi hisob va kassa usuliga asosan amalga oshiriladi. Budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablagʻlari boʻyicha dastlab daromadlar va ular bilan bogʻliq debitorlik majburiyatlar qayd etiladi. Soʻngra, debitorlik majburiyatlarining shaxsiy gʻazna hisobvaraqlariga kelib tushishi natijasida budjetdan tashqari mablagʻlar boʻyicha pul mablagʻlarining koʻpayishi hisobga olinadi.

Budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablagʻlari boʻyicha xarajatlar rejasining bajarilishi daromadlarga oʻxshash tarzda gʻaznachilikda kassa metodi asosida qayd etiladi. Yaʼni, tashkilotlarning shaxsiy gʻazna hisobvaraqlaridan mablagʻlarning sarflanishi xarajat sifatida hisobga olinadi. Budjet tashkilotlarida esa, hisoblash metodiga asosan budjetdan tashqari mablagʻlar boʻyicha xarajatlar dastlab tan olinib hisobga olinadi. Shaxsiy gʻazna hisobvaraqlardan mablagʻlarning sarflanishi debitor va kreditorlar bilan hisob-kitoblar natijasi sifatida qayd etiladi va kassa xarajat sifatida eʼtirof etiladi. Bunda, gʻaznachilikda ham, budjet tashkilotlarida ham smetalarning ijrosi rejaga muvofiq amalga oshirilishi talab etiladi.

Budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablagʻlari harakati toʻgʻrisidagi moliyaviy hisobotlarning shakllari, ularni tuzish va taqdim etish tartibi hamda muddatlari ham moliya organi tomonidan belgilangan tartib asosida amalga oshiriladi.

Budjet tashkilotini davlat budjetidan moliyalashtirish bilan bogʻliq xarajatlar xarajatlar smetalari ijrosi kassa metodi asosida amalga oshiriladi. Budjetdan ajratilayotgan mablagʻlar tuzilgan xarajatlar smetasi doirasida bosqichma-bosqich budjet tashkilotining topshirigʻiga asosan gʻaznachilikda ochilgan shaxsiy gʻazna hisobvaraqlari orqali moliyalashtirib boriladi. Kassa xarajatlari, deb eʼtirof etilishiga sabab, mamlakatimizda davlat budjeti ijrosi kassa usuliga asoslanganligidadir. Demak, budjet tashkilotlarini davlat budjetidan moliyalashtirish yoki gʻaznachilik tomonidan tashkilot majburiyatlarining toʻlanishi budjet tashkilotlarida kassa xarajatlari sifatida hisobga olinadi.

Budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablagʻlari boʻyicha daromadlar va xarajatlar budjet mablagʻlaridan farqli oʻlaroq, daromadlar va xarajatlarning rejalari ijrosi bilan uzviy aloqadorlikda yoki shaxsiy gʻazna hisobvaraqlardagi oʻzgarishlar bilan emas, balki, daromad va xarajatlarning vujudga kelishi va ularni tan olish orqali hisobi yuritilishi zarur. Bir soʻz bilan aytganda, budjetdan tashqari mablagʻlar boʻyicha daromad va xarajatlar budjet tashkilotlarida hisoblash usuliga asosan hisobga olinishi kerak. Budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablagʻlari boʻyicha daromad (tushum)larini ikkita katta guruhga ajratish mumkin: budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari jamgʻarmalari va undiriladigan mablagʻlar hisobidan shakllantiriladigan daromad (tushum)lar (4-rasm).



2-rasm. Budjetdan tashqari mablagʻlari boʻyicha daromadlari tarkibi

Budjetdan tashqari daromadlari va ular bilan bogʻliq mablagʻlarning harakati “Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi toʻgʻrisida”gi yoʻriqnoma asosida quyidagi “turlarga ajratgan holda hisobga olinishi belgilangan:

- toʻlovlarning maxsus turlariga doir hisob-kitoblardan tushgan mablagʻlari;
- oʻqitishning toʻlov-kontrakt shaklidan tushgan tushumlari;
- budjet tashkilotini rivojlantirish jamgʻarmasi mablagʻlari, shuningdek, tibbiyot tashkilotlarining moddiy ragʻbatlantirish va rivojlantirish jamgʻarmasi mablagʻlari;
- boshqa budjetdan tashqari mablagʻlari”.

Quyida budjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha daromadlar hisobini ko'rib o'tamiz. Oliy ta'lim va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim muassasalarida talabalar va o'quvchilarning to'lov-kontrakt asosida "Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida o'qitishning to'lov-kontrakt shakli va undan tushgan mablag'larni taqsimlash tartibi to'g'risida"gi nizomga (2013-yil 26-fevral, 2431-son) ko'ra tahsil olish uchun hisob-kitoblarning amalga oshirilishi natijasida daromadlar vujudga keladi.

Ta'lim muassasalarida o'qitishning to'lov-kontrakt shakli bo'yicha daromadlar tuzilgan shartnoma asosida to'lovlarning bir o'quv yilida 4 marotaba amalga oshirilishiga bog'liq bo'lmagan holda har oyda amalga oshiriladigan xarajatlarga mos tarzda hisobga olinishi zarur.

Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida o'qitishning to'lov-kontrakt shakli bo'yicha to'lovlar bir o'quv yili davomida to'rtga bo'lib, to'lashga ruxsat berilishi tahsil oluvchilarga yengillik yaratishga xizmat qiladi. Ammo, o'quv yili davomida ta'lim berish bilan bog'liq xarajatlar uzluksiz oyma-oy amalga oshirib boriladi. O'z-o'zidan, xarajatlarning oyma-oy amalga oshirilishi ular bilan bog'liq daromadlarni ham shunga mos tarzda hisobga olishni talab etadi. Shu sababdan ham, o'qitishning to'lov-kontrakt shakli bo'yicha daromadlarni pul mablag'larining kelib tushishidan qataeyi nazar, ta'lim xizmati ko'rsatilishi bilan tan olish va hisobga olishga asos bo'lib xizmat qiladi.

Budjet tashkilotlarida hisobot choragining so'nggi ish kuni oxirida xarajatlar smetasi bo'yicha tejalgan mablag'lar, faoliyat ixtisosligi bo'yicha tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olinadigan daromadlar, budjet tashkiloti balansida turgan mol-mulkni ijaraga berishdan olingan mablag'larning bir qismi, belgilangan tartibda budjet tashkilotlari tasarrufida qoldirilgan mablag'lar, homiylikdan olingan mablag'lar yuzasidan daromadlar vujudga keladi. Ushbu daromadlar budjet tashkilotining rivojlantirish jamg'armasi daromadlari sanaladi.

Hisobot choragining so'nggi ish kuni oxirida xarajatlar smetasi bo'yicha tejalgan mablag'larning rivojlantirish jamg'armasiga o'tkazilishi ushbu turdagi mablag'larning ko'payishiga olib keladi va budjet mablag'lari bo'yicha kassa xarajatlarni vujudga keltiradi. Mazkur holat shakl jihatdan rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari bo'yicha daromadni hosil qilmaydi va quyidagicha buxgalteriya aks ettiriladi:

- Dt 112-"Budjet tashkilotini rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari" (Pul mablag'lari);
- Kt 232-"Budjetdan moliyalashtirish" (Budjet mablag'lari bo'yicha kassa xarajat).

Mazkur holatda buxgalteriya o'tkazmalari natijasida tashkilotning rivojlantirish jamg'armasi daromadlari hosil bo'lmasada, kelgusida o'tkazilgan pul mablag'lari doirasida xarajatlarni amalga oshirish bilan bog'liq manba hosil bo'lmoqda. Ushbu manbani iqtisodiy jihatdan izohlansa, uning xususiyati daromadni ifodalaydi.

Xulosalar. Budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablag'lari hisobi va hisoboti tadqiq etish bo'yicha quyidagi xulosalar shakllantirildi:

birinchi, Budjet tizimida soliq yukini kamaytirish, budjet xarajatlarini optimallashtirishni amalga oshirishda Davlat budjetidan moliyalashtiriluvchi budjet tashkilotlarida budjetdan tashqari mablag'larni shakllantirish muhim yo'nalishlardan biri sanaladi. Shu bilan birga, budjet tashkilotlarida budjetdan tashqari mablag'lar turlari va ularning ulushini ko'paytirish budjet tashkilotlarining faoliyatini rivojlantirish va samaradorligini ta'minlash lozim;

ikkinchi, Budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablagʻlari hisobini tashkil etish va yuritish bilan bogʻliq jihatlar, koʻrsatkichlar, jarayonlar, munosabatlar, hodisalar, oʻziga xos boʻlgan tomonlar oʻrganilishi natijasida buxgalteriya hisobi va budjet hisobi bilan bogʻliq umumiy jihatlar mavjudligi kuzatildi. Budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablagʻlari hisobining maqsadi, vazifalari, funksiyalari, predmeti, obyektlari, subyektlari, usullari nazariy jihatdan asoslandi. Budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablagʻlari harakati toʻgʻrisidagi hisobotlarning tarkibi, ularni tuzish va taqdim etish tartibini oʻrganish natijasida hisobotlardagi axborotlarning foydalanuvchilar uchun muhimligi va ularni tahlil qilish imkoniyatlari nazariy jihatdan tadqiq etildi;

uchinchidan, Budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablagʻlari hisobi amaliyotida daromadlar ularning turlari boʻyicha tarkiblanadi va hisobi yuritiladi. Budjet tashkilotlarining faoliyat xususiyatlaridan kelib chiqib, ularda budjetdan tashqari mablagʻlar boʻyicha daromadlar yoki tushumlar shakllantiriladi. Daromadlarning shakllanishi va hisobini yuritish ularning tan olinishi hamda vujudga kelishi bilan bogʻliq jarayonlarni oʻzida ifodalaydi. Tushumlar esa, bevosita mablagʻlarning harakati bilan bogʻliq holatda tan olinadi va hisobga aks ettiriladi;

toʻrtinchidan, Budjet tashkilotlarining moliya yili davomida foydalanilmay qolgan budjetdan tashqari mablagʻlarini kelgusi yil uchun smetalarni tuzishda qayta taqsimlamasdan keyingi moliya yilida oldin belgilangan maqsadlarda foydalanish uchun oʻtkazish tartibini belgilash maqsadga muvofiq. Bu oʻz navbatida, budjetdan tashqari mablagʻlarni moliya yili davomida daromad va xarajatlar smetalarida nazarda tutilgan maqsadlarda foydalanishlarini taʼminlaydi.

REFERENCES

1. (IMF, 2020). International Monetary Fund (IMF). 2020. Fiscal Monitor: Policies to Support People During the COVID-19 Pandemic. Washington, April. <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2020/04/06/fiscal-monitor-april-2020>
2. (PQ-3917, 2018). Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 22-avgustdagi “Budjet maʼlumotlarining ochiqqligini va budjet jarayonida fuqarolarning faol ishtirokini taʼminlash chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PQ-3917-son Qarori.
3. (Ostonokulov, 2021). Budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablagʻlari hisobi va hisoboti uslubiyotini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiya avtoreferati. –T.: 2021. – 64 b.;
4. (Bakaybayeva, 2020). Oʻzbekiston Respublikasida budjet hisobi va moliyaviy nazoratni takomillashtirish yoʻllari. i. f. d. dis. avt. –T.: 2020.
5. (Ibragimov, 2018). Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotni takomillashtirish (Oliy taʼlim muassasalari misolida). iqt. fan. fal. dok. dis. avtoreferati. –T.: 2018. – 54 b.;
6. (Mehmonov, 2016). Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi: nazariya va amaliyot. Monografiya. – T.: “Iqtisod moliya”. 2016.;
7. (Ostanaqulov, 2010). Davlat sektori va buxgalteriya hisobi. -T.: “Iqtisod-moliya”, 2010.

8. (G‘aniyev, 2008). Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va moliyaviy nazoratni takomillashtirish (ta’lim tizimi misolida). iqt. fan. nom. dis. avtoreferati. –T.: O‘z R BMA., 2008. 28 b.
9. (Tuychiyev, 2019). Budjet tashkilotlarida budjet xisobi. Darslik. “Iktisod-moliya” 2019. 429 b.
10. (Hamdamov, 2016). Budjet nazorati. O‘quv qo‘llanma. – T.: “Iqtisod moliya”., 2016. 324 b.
11. (MV, 2018). “Budjet tashkilotlari va budjet mablag‘lari oluvchilarning davriy moliyaviy hisobotlarini tuzish, tasdiqlash hamda taqdim qilish bo‘yicha qoidalar” (2018-yil 26-dekabr, 2971-son)
12. (VM, 2009). “Davlat mulkini ijaraga berish tartibi to‘g‘risida”gi nizom (O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2009-yil 8-aprel, 102-son qaroriga ilova)
13. (PF-5953, 2020). O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2017–2021*yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida”gi Farmoni (2020-yil 2-mart, PF-5953-son)
14. (MV, 2010). “Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi” yo‘riqnoma (2010*yil 22-dekabr, 2169-son)
15. (DSQ, 2021). O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasining 2021*yil 18*martdagi № 01/2-01-19-287-son.